

MÕNINGAID KAUBA KULGEMISE RATSIONALISEERIMISE KÜSIMUSI

A. Paabut

Majandusküberneetika ja statistika kateeder

NLKP XXIV kongressi poolt kavandatud laialdane rahva elatustaseme tõstmise programm sisaldab endas oluliste koostisosa- dena ka suuri ülesandeid tarbekaupade tootmise laiendamise ning jaekaubakäibe suurendamise alal. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1971—1975) plaan näeb ette tarbekaupade tootmise kasvu viisaastaku jooksul 49 protsendi ulatuses ning jaekaubakäibe suurenemise 1970. aasta 154 miljardilt rublalt 218 miljardile rublale 1975. aastal ehk 41,5 protsenti.

Nende ülesannete täitmise tagamisel on oluline koht kaupade ringluse organiseerimisel. Selleks et tarbijad saaksid jaekaubandusvõrgust osta neile vajalikke tarbekaupu, tuleb need eelnevalt toimetada tootmisest jaekaubandusse.

Kaupade ringluse protsessis võib eristada kolme üksteisele järgnevat staadiumi:

- 1) kaupade liikumine tootmissfäärist ringlussfääri;
- 2) kaupade liikumine ringlussfääris;
- 3) kaupade müük tarbijatele.

Nendest staadiumidest viimane — kaupade müük tarbijatele — saab teoks jaekaubanduse abil ning tema kaudu realiseerub lõplikult kaupade tootmise eesmärk. Esimesed kaks staadiumi on vajalikud vaid lõppresultaadi saamiseks ning seetõttu peavad nad ka sisuliselt olema allutatud viimase staadiumi huvidele. Mõningatel juhtudel võib kaupade ringlemine toimuda ka kahestaadiumilisena, näiteks kolhoositurukaubanduses, samuti tootmis- ja kaubandusettevõtete otsesidemete korral. Nendel juhtudel jääb ära keskmine kaupade ringluse staadium — kaupade liikumine ringlussfääris.

Kaupade ringluse protsessi kaks esimest staadiumi viiakse läbi hulgikaubanduse abil, mis on vahendajaks tootmise ning jaekaubanduse vahel. Hulgikaubanduse kui vahendaja vajadus on tingitud järgmistest objektiivsetest põhjustest.

1. Jaekaubandusele tarbekaupu hankivad tootmisettevõtted paiknevad hajutatult kogu riigi territooriumil. Selle tõttu pole majanduslikult otstarbekas ja enamasti ka praktiliselt võimalik kehtestada otsesidemeid iga jaekaubandusorganisatsiooni ning iga tema üksiku hankija vahel.

2. Tarbijate nõudmiste rahuldamiseks peab jaekaubandusel olema kaupu väga laias sortimendis, enamus tootmisettevõtetest on aga spetsialiseeritud kaupade väljastamisele suhteliselt kitsas sortimendis.

3. Jaekaubanduse kaupadega häireteta varustamiseks on vaja kontsentreerida kaubavarud ning neid säilitada.

Loetletud põhjused määravad hulgikaubanduse funktsioonid, kuhu teiste hulgas kuulub ka kauba kulgemise organiseerimine.

Kauba kulgemise protsess kujutab endast sotsialistliku majanduse tingimustes riigi poolt teadlikult ja otstarbekalt organiseeritud kaupade ümberpaigutamist tootmispunktidest tarbimispiirkondadesse, hulgikaubanduse sfäärist jaekaubandusvõrku. Kauba kulgemise ratsionaalsuse määrab ennekõike tema lülilisus ning kaupade ümberpaigutamise kiirus koos rahvamajanduslike kulutuste minimaalse tasemega.

Kauba kulgemise ratsionaalne organiseerimine on rahvamajanduse seisukohalt väga suure tähtsusega, kuna see võimaldab:

— lühendada kauba ringlussfääris viibimise aega, mis toob kaasa kauba kadude vähenemise kaupade transportimisel ja säilitamisel;

— vähendada kaubandusorganisatsioonide käibevahendite vajadust. Tänapäeva tingimustes tähendab kaupade ringluskiruse suurenemine kogu NSV Liidu ulatuses ainult ühe päeva võrra enam kui 300 miljoni rubla vabanemist;¹

— hoida kokku kapitaal mahutusi seoses laoruumide vajaduse suhtelise vähenemisega;

— parandada kaubandus- ja transpordiorganisatsioonide majandusliku tegevuse näitajaid.

Kauba kulgemise ratsionaliseerimise üheks sõlmprobleemiks on lülilisus, mis iseloomustab, mitut vahelüli läbib kaup oma teel tootjalt jaekaubandusse.

Tänapäeva tingimustes on kauba kulgemise paljulülilisus eriti iseloomulik tarbijate kooperasiioonile, kus oluline osa kaupadest läbib teel tootmisettevõttest kauplusse 2—3 hulgilüli.

Ka Eesti NSV tarbijate kooperasiionis on kaupade kulgemise lülilisus optimaalsest suurem. Kui võtta lülilisuse koefitsiendi arvutamise aluseks vaid ametlikus statistilises aruandluses kajastuv hulgakäive, mis hõlmab ETKVL-i rajoonidevaheliste kaupabaaside ja rajoonide tarbijate kooperatiivide liitude kooperatiivide-

¹ Я. Орлов, В. Шиманский. Реформа и торговля. Политиздат, М., 1970, стр. 9.

vaheliste baaside (käesoleval ajal on ETKVL-i süsteemis viimaseid vaid üks) käivet, ei ole lülilisuse koefitsient suur — 1970. aastal ulatus see vaid 1,45-ni, sealhulgas toidukaupadel 1,2 ja tööstuskaupadel 1,8. Kui aga arvesse võtta hulgakäibe ühe osana ka tarbijate kooperatiivide jaotusladude käive, tõuseb lülilisuse koefitsient juba 2,1-le. Selle hulgas on toidukaupade lülilisuse koefitsient 1,9 ja tööstuskaupadel 2,3.

Objektiivselt on selline olukord tarbijate kooperatsioonis seletatav kaubandusvõrgu hajutatusega, väikeste kaubandusettevõtete arvukusega ning suurte vahemaadega tootmispunktide, turustusbaaside ja jaekaubandusettevõtete vahel. Samal ajal aga vajab antud probleem üksikasjalikumat analüüsi, kuna pole välistatud ka väheobjektiivsete tegurite mõju lülilisusele tema suurendamise suunas.

Kauba kulgemise ratsionaliseerimise seisukohalt on oluline koht otsesidemete kehtestamisel tootmis- ja kaubandusettevõtete vahel. Üldiselt peetakse otsesidemetest rääkides silmas kaupade kulgemist tootjalt tarbijani ilma vahepealse hulgilüli läbimiseta. Mõnedel juhtudel loetakse otsesidemeteks ka lepingulisi suhteid tootmisettevõtete ja hulgikaubandusorganisatsioonide vahel. Sisuliselt on otsesidemete näol meil tegemist mitte ainult kauba kulgemise teatud vormiga, vaid selle kõrval ka tootmis- ja kaubandusettevõtete vaheliste eriliste suhetega, mis väljenduvad selles, et tootmisettevõtte korraldab oma töö vastavalt konkreetsete kaubandusettevõtete vajadustele.

Käesoleval ajal on kaupade kulgemine otsesidemete alusel eriti levinud jaekaubandusvõrgu varustamisel toidukaupadega (leiva-saiatooted, liha- ja piimasaadused, õlu, karastusjoogid jms.). Otsesidemete laiemat levikut soodustab siin kaupade iseloom, toiduainetetööstuse ettevõtete asukoht kaubandusettevõtete suhtes jne. Keerulisem on otsesidemete sisseseadmine jaekaubandusvõrgu varustamisel tööstuskaupadega. Siin avaldavad suurel määral mõju sellised tegurid nagu sortimendi komplekteerimise vajadus, suured vahemaad tootjate ning jaekaubandusettevõtete vahel jne. Selle tõttu saavad siin otsesidemed olla efektiivsed vaid suurte ettevõtete ja organisatsioonide vahel. Praktika näitab, et kaupluste otsesidemed tööstusettevõtetega õigustavad end vaid siis, kui tööstuskaupade (näiteks rõivaste, jalatsite) fondi maht võimaldab saada kaupa tööstusettevõttest täielikus sortimendis mitte harvem kui kaks korda kuus.² Kõikidel teistel juhtudel on majanduslikult otstarbekam sortimendi eelnev kujundamine hulgikaubanduses.

Eesti NSV tarbijate kooperatsiooni süsteemis iseloomustavad otselepingute osa ja levikut järgmised andmed.

² К. Большаков. Торговля и промышленность в новых условиях. — «Советская торговля», 1969, № 9, стр. 7.

Otselepingute alusel hangitavate kaubakoguste osatähtsus antud kauba üldisest fondist ETKV Liidu süsteemis

(protsentides)

Kaubarühmad	1970. a.	1971. a.	1972. a.
Omblustooted	77,1	73,3	77,5
Trikootooted	70,0	54,6	58,5
Sukad ja sokid	68,0	66,9	74,8
Nahkjälatsid	64,5	58,6	60,5
Kummijälatsid	45,4	45,6	38,9
Viltjälatsid	100,0	100,0	100,0
Puuvillased kangad	34,4	29,0	29,4
Villased kangad	52,9	38,7	46,9
Linased kangad	...	15,2	33,1

Esitatud andmed väljendavad aga otselepinguid, mis on töösusettevõtetega sõlmitud ETKVL-i rajoonidevaheliste kaubabaaaside ja tarbijate kooperatiivide poolt. Seega läbivad need kaubad oma liikumisteel tootjalt tarbijani ikkagi ühe või kaks hulgilüli (rajoonidevahelise kaubabaasi või kooperatiivi jaotuslao või mõlemad).

Oluliseks probleemiks kauba kulgemise ratsionaliseerimisel on kauba kulgemise vormi valik: kas lao- või transiitvorm, mille rakendamisel kaubad ei läbi vahepealseid laolülisid. Selle tõttu kiireneb kaubaringlus, alanevad käibekulud ja tõuseb kaubanduse rentaaclus.

Samal ajal on aga transiidi kasutamise võimalused piiratud. Limiteerivad põhiliselt antud kaubandusettevõtte ühe või teise kauba käibe suurus ja kaubandusettevõtte asukoht tootmisettevõtte suhtes. Käibe suurus osutub limiteerivaks enamasti just selle tõttu, et minimaalsed transiitlätetusnormid on kõrged, kusjuures ilmneb nende edasise tõusmise tendents. Kõige selle tõttu on kauba kulgemise transiitvorm levinenum lihtsa sortimendiga kaupade massilisel juurdeveol jaevõrku ja põhiliselt samalinnaliste hankijate poolt.

Transiidi osatähtsus ETKVL-i süsteemis on väike. Transiitkäibe osatähtsus ETKVL-i rajoonidevaheliste kaubabaaaside käibes oli 1961. aastal 5,3 protsenti, 1965. aastal 4,5 protsenti ja 1970. aastal 4,4 protsenti.

Kauba kulgemise laovormi rakendamine tähendab seda, et teel tootmisettevõttest jaekaubandusvõrku läbib kaup ühe või mitu laolüli. Tarbijate kooperatsioonis on laovorm kauba kulgemise põhiliseks vormiks. Liiduvabariikide kaubandusministeeriumide hulgiorganisatsioonides on laokäibe osatähtsus üle 40 protsenti.

Kauba kulgemist saab ratsionaliseerida tema lülilisuse vähendamise teel järgmiste abinõude rakendamisega:

1) jaekaubandusettevõtete majanduslikult põhjendatud kinnistamine tootmisettevõtete külge liigsete vedude ja ümberlaadimiste vältimiseks;

2) hulgibaaside territoriaalselt õige paigutus;

3) ratsionaalsete kaubavedude skeemide koostamine ning kaupade veo laiendamine kohalikest kaubandusministeeriumi hulgibaasidest tarbijate kooperatsiooni kaubandusettevõtetes;

4) kaupade transiitveo ning kaubandusettevõtete ja tööstusettevõtete otsesidemete laiendamine;

5) kaubandusettevõtete suurendamine;

6) konteinervedude osatähtsuse suurendamine;

7) üleminek kaupade tsentraliseeritud vedudele tööstusettevõtetest, külmhoonetest ja hulgibaasidest vahetult kauplustesse;

8) iga kauba jaoks minimaalse lülide arvu kindlaksmääramine tema kulgemisel tootmisest jaekaubandusettevõtteni.

ETKVL-i süsteemis toimub käesoleval ajal võimaluste otsimine nende abinõude rakendamiseks. Selles valdkonnas on häid tulemusi saavutatud konteinervedude juurutamisel, tsentraliseeritud vedude organiseerimisel kaupade kauplustesse toimetamisel jm. Lõplikult on aga kauba kulgemise ratsionaliseerimine lahendatav vaid seoses uute hulgikaubandusettevõtete väljaehitamisega ning olemasolevate ja juurdetulevate kaubabaaside töö edasise kooskõlastamisega kaupade perspektiivse kulgemisskeemi kindlaksmääramise alusel.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ РАЦИОНАЛИЗАЦИИ ТОВАРОДВИЖЕНИЯ

А. Паабут

Резюме

Огромные задачи, поставленные перед народным хозяйством в области производства товаров народного потребления и увеличения розничного товарооборота, требуют уделения особого внимания проблемам товародвижения.

Рациональность товародвижения определяет, в первую очередь, звенность, а также скорость перемещения товаров с минимальным уровнем народнохозяйственных затрат.

Звенность товародвижения в системе потребительской кооперации в настоящее время занимает особое место, так как значительная часть товаров по пути из производственного предприятия в магазин проходит 2—3 оптовых звена. В системе ЭРСПО коэффициент звенности товародвижения равняется 2,1.

С точки зрения рационализации товародвижения важную роль играют прямые связи производственных и торговых предприятий. В настоящее время прямые связи нашли особое рас-

пространение при снабжении розничной сети продовольственными товарами. В отношении промышленных товаров встает вопрос о необходимости комплектования ассортимента, о необходимости решения проблемы перевозок (производители находятся довольно далеко от предприятий розничной торговли и т. д.). Иногда гораздо выгоднее пользоваться услугами оптовой торговли.

Внедренная в системе ЭРСПО практика прямых договоров, при которых межрайонные торговые базы и потребительские общества находятся в договорных связях с промышленными предприятиями, не дают полного эффекта с точки зрения товародвижения, так как в большинстве случаев товарам приходится проходить 1—2 оптовых звена (межрайонная торговая база, распределительный склад потребительского общества).

Одной из проблем организации рационального товародвижения является выбор между складской и транзитной формой.

В системе ЭРСПО основной является складская форма (удельный вес транзита 4—5%), главной причиной этого является незначительность разовых заказов со стороны предприятий розничной торговли.

Для рационализации товародвижения в системе ЭРСПО в настоящее время используются различные мероприятия: внедряются контейнерные перевозки, централизованная доставка товаров непосредственно в магазин и т. д.

Основными средствами, с помощью которых можно окончательно решить вопрос рационализации товародвижения, являются рациональное территориальное размещение вновь строящихся торговых баз, а также согласованная организация работы торговых баз на основе разработки перспективной схемы товародвижения.